

dik órában elvezet bennünket egy tisztább erkölcsi világba és felébreszti bennünk a szociális felelősségérzetet. Addig, míg van mit menteni.

(Kemény Gábor)

FEJA GEZA: VIHARSAROK (Athenaeum, Budapest 1937)

Kropotkin mutatta ki a francia forradalom pompás analizisében, mily hősi erőfeszítést kellett kifejteni azoknak, akik nem akarták, hogy a harc féleredmények után vetéljen el. A polgárság ugyanis egyszerre akart a feudális uralommal is leszámolni és elgáncsolni azt a parasztságot is, melynek segítsége nélkül nem tudott megbirkózni külső és belső ellenségeivel. Ez a belső küzdelem volt a francia forradalom leghősibb része — *Lamartine*, *Taine* sőt még *Aulard* is a gloire leple mögé rejti ezt a lényegyet — Kropotkin fedte ezt fel a maga véres valóságában. Ha valahol, a forradalom útján a megállás már konzerválást is jelent, a statusquo megtartását, az igazságtalanság továbbélését egy oly osztállyal szemben, melyre az adott pillanatban — már nincs szükség. Minden forradalomnak fenyegető réme az ilyen elvetelés s ezt a magyar szabadságharc sem kerülhette el. Az elintézetlenségek özöne maradt utána. A háború előtti magyar szocialisták és radikálisok évtizedeken át figyelmeztettek erre az elintézetlenségre, de csak ódiomot arattak e törekvéssel. A kétévtizedes önkényuralom alatt, mely a szabadságharcot követte, mindenki e nemzeti elnyomást érezte nagyobbnak, csak mikor az abszolutizmus megszűnt s a kiegyezés megtörtént, akkor ébredtek tudatára az érdekeltek: hogy a negyvennyolcas nagy idők névleges felszabadulásánál alig jutottunk túl. Nem volt önérzetes középosztályunk, nem volt gerinces polgárságunk, nem volt okos nemzetiségi politikánk, a jobbágy név el volt törölve s a parasztkérdés mégsem volt megoldva. A reform-korszak és az Eötvös által elvetett magok kevés ember lelkében fogamzanak meg, Eötvösnek felállítják hatalmas szobrát, de jaj azoknak, akik tudományosan merik tovább ápolni a nagy politikus hagyományait. A hatalom képviselői nem fogadták el Eötvös nemzetiségi elgondolásait azon a címen, hogy a magyarságot nem akarják veszélybe sodorni és mivel ezen a címen tagadták meg a választójog kiterjesztését, sikerült a megmentett magyarság földigényeit is elgáncsolni. A megoldatlan földkérdés időről-időre jelentkezik a kiegyezés után. *Szeberényi Lajos* az alföldi parasztság helyzetéről ír felvilágosító könyveket, ismerteti a dán parasztság jobban megoldott körülményeit, az Alföldön agrárszocialista mozgalmak keletkeznek (*Mezőfi, Áchim András* megmozdulásai) az újabb irodalomban *Móricz Zsigmond*nál jelennek meg a magyar problémák irodalmi formában, *Szabó Dezső* tudományos ideológiát dolgoz ki s 1913-ban még a protestantizmust akarja a szociális küzdelmek bázisává tenni, *Prohászka Ottokár* karitativ alapon szeretné megmenteni a tőkés rend tulkapásai miatt szenvedő tömegeket, tehát e kérdésben nem hiányoztak a tapogatozások, kísérletek, de, mint a jelek mutatják, megoldásig sohasem jutott a dolog..

Nem csoda, hogy két évtizede ez a probléma nyugtalanítja legjobban azokat, akik a társadalmi újjászületést igazán szeretnék. De minél komolyabb egy kérdés, annál kényesebb hozzányulni. Két évtized óta beszélnek itt újjászületésről, tehát természetes, hogy az újjászületésnek először a parasztsorson kell meglátszani, mert a népi erők mellőzésével minden egyéb megújulás képtelenség. Voltak is látszatmunkák: a falukutatás, a szociográfia elterjedt divat. S ha egy évtized után *Feja Géza*nak mégis keserű szájjal kell megállapítania, hogy a magyar társadalomtudomány lehanyatlott, akkor a megújulásban csakugyan valami

nem volt rendjén. „A modern Európa — írja Fėja Géza — tudatos és történelmi sulyu társadalmi szervezethez épül, Magyarországon azonban teljes társadalmi ziláltságot találunk, az egyének ilyen s olyan ködbe, mesébe, frázis-zuhatagba, szektába vagy legendába menekülnek, hogy társadalmi életünk valóságairól még csak tudatuk se legyen.” A magyar népsors nem talány, csak eltagadott tények és gondosan csomagolt társadalmi hazugságok vannak — nos ezeket szeretné Fėja Géza valóságkereső munkájával leleplezni. Nem történetet akar írni a szó történelmi értelmében és talán nem is akar szociográfiát adni a tudományos követelményeknek megfelelően és amit ad, az mégis több, mint a szokásos történet vagy a szokásos szociográfia. Helyszíni tapasztalatokról számol be közvetlenül, mint vér a vértükből, mindent megtapasztalva, mindenről meggyőződve, megérezve minden bejárt vidék leglényegesebb érzelmi és szociális lelki megrezdüléseit, nem halmoz statisztikát statisztikára, de ami adatot mégis felfed, az abszolút jellemző. Más szempontot emel ki egyik és más szempontot a másik tájrajznál s ezzel mutatja meg éppen, hogy a történelmi levegőt meg tudta érezni és meg tudta éreztetni, magát az élő életet ábrázolja, az ezeréves küzdelmet, mely mindig ott volt leiratlanul is a hivatalos politika felszínén alatt. Ilyen lelki felkészültséggel vezeti az olvasót az alföldi tájakra, hol a gátlás nélkül lezuhogó fény, a végtelen láthatár teszi széppé a dolgokat, melyeknek szépségét oly nagy távlatokban látta Petőfi s amelyeket oly sok történelmi és társadalmi gátlásokkal látnak a politikusok, a mai sors intézői.

Ezeket a gátlásokat akarja eltakarítani Fėja Géza, mikor felvázolja a déli Tiszavidék multját és jelenét. Az apró falvaktól kezdve, melyek még Árpád idejére emlékeztetnek, a törökök kiűzését követő településeken át egészen a mai napig. A dermedt jelent kívánná Fėja megmozdítani, cselekvésre lendíteni s ez a vágy melegséget, szenvedélyességet ad itt-ott hangjának, de mégsem hangjának melegsége az, ami megfogja az olvasót, inkább a tények higgadt, tárgyilagos mérlegelése. Tudatosít a jó ügy érdekében, de távol van minden agitációtól s mindig inkább a tények beszélnek, mint ő maga. Éppen ez az objektív tárgyalás világítja meg legjobban, milyen esetlegességektől függött a telepések sorsa a 18. században, mikor a dinasztia kegye ennek vagy annak a földesurnak kényére bízta egy egész táj lakosságát. A Harrucker báró bánásmódja ép' ugy áldássá lett az érdekelt vidéken, Békés megyében, mint amilyen káros volt a Károlyiak uralma Csongrádban. Harrucker igazi emberbarát, kitűnő szervező, aki vallásszabadságot, nyugalmat és relative jó megélhetést biztosított jobbágyainak. Kitűnő képet ad Fėja Tessedikről, a tevékeny papság hősről, aki korát megelőzve a nemzetnevelést gazdasági szakoktatással igyekszik összekötni és aki már abban az időben kívánja a *honi telepítést*, mikor az uralkodó osztályok minden nemzeti skrupulus nélkül telepítették Magyarországra az idegen néptömegeket.

A mai állapotokat legjobban a 19. század társadalmi rajzával teszi érthetővé Fėja. Már a reformországgyűlések idejében mutatkozott a *közjogi és népi forradalom ellentéte*. Orosházán és Mezőhegyesen már akkor népi mozgalmak jelentkeznek, de vérbe is fojtják azokat és maga Kosuth is mereven a rendi álláspontot képviselte.

Főleg 1867 után mutatkoznak az elintézetlenségek: Arad, Békés, Csongrád a parasztmozgalmak főfészkei, sok a kivándorlás és sulyosak az okai, de ezeket felsorakoztatni nem lehet, aki megbolygatja ezeket az égető kérdéseket azok ellen — Achim András erre a legkiáltóbb példa — valóságos hajtóvadászatot rendeznek. Jó és tárgyilagos képet raj-

zol Féja Achim különleges helyzetéről a másik nagy parasztprobléma- ismerő Szeberényi Lajossal való harcáról, aki hierarchikus alapon szeret- te volna a nagy kérdést megoldani. Szinte megdöbben az ember, ha el- olvassa azokat a századeleji követeléseket, melyek miatt Achim szinte ü- dözött vad lett szülővárosában. Achim András kívánságai sem voltak tul- forradalmiak: Tizezer holdnál nagyobb birtokok megváltása s hosszú- lejáratú bérletekké alakítása, a létminimum adómentessége, progresszív adórendszer, új mezőgazdasági munkástörvény, az Alföld csatornázása, közigazgatási reform, teljes sajtó és szólásszabadság. Mindezek csak a vidéki kiskirályok szemében voltak már akkor — 1906-ban — oly na- gyon radikális törekvések! Féja különben a következő kitűnő jellemzést adja Achimról: „Lapja, a *Parasztujtság*, ma szinte megdöbbenően hat az emberre. Ez a lap s az Achim cikkek megdönthetetlen bizonyosságok amellet, hogy milyen mély történelmi szándékok futottak össze Achim- ban. Dózsa, Péro, a 48-as paraszttmozgalmak, a 90-es évek parasztlázadá- sai mind benne éltek. S e sárgult lapokból látjuk, hogy a híres békési nyugtalanság mennyire országos szándék volt, mennyire a parasztság öntudata izzott benne. Achim nem csinált vicinális politikát. Cikkei Ady Endre publicisztikájának rokonai, stílusa mintha Szabó Dezső öse lenne. Lirai lüktető retorikája, gyilkos szarkazmusa, elszelidülő humora, táma- dó kedvének kifogyhatatlansága, káromkodó dühe és maró szellemes- sége: mind Szabó Dezsőt juttatják eszünkbe”. Achim András szinte lát- noki lélekkel megérezte, amit ma sem éreznek még sokan, a *belső* re- vizió szükségességét, megérezte, hogy Magyarország népességét, gazda- ságát és kulturáját nem külellenség ellen kell megvédeni.

Ha Féja Géza nem elevenitené fel a legtisztább pragmatizmus ke- retében a szociális harcok emez előidejének jellemző tényeit, akkor nem tudná a mai időket megvilágítani, a basák, bégek, janicsárok világát. Egyszerűen és mégis a meg nem fellebezhető ítélet igazságérzetével mondja ki e komoly szavakat:

„A társadalmi hierarchiának, a 'felépítménynek' megvan a maga természetes ifjúkora, virágkora, aggkora és végelgyengülése. Életének mesterséges meghosszabbítása merénylet a nemzet egészsége és törté- nelmi hivatása ellen. A mesterségesen fenntartott hierarchia kasztokká merevül és kasztszerű életbe kényszeríti az egész társadalmat”. Ennek a szomorú, mert igaz axiomának világánál mutatja be a magyar vidék társadalmi felépítményét négy kasztra tagolva — arisztokrácia, uralkodó középosztály, polgáriás középosztály, módos parasztság — s ezeken be- liül a módos kasztok megszámlálhatatlan seregének nyüzsgését, a dzsent- rit és a fixfizetéses hivatalnokot, mint ideált, a falusi intelligens közép- osztályt, melynek nincs hivatásérzete, mely nem ismeri s nem is akarja megismerni a népet. E kasztokon belül az embereknek és eseteknek gaz- dag változata a hódmezővásárhelyi patriarkális állapottól kezdve az oros- házi elmérgesedett viszonyokig, a szentesi jelenségig, hol a gazdák csak úgy adnak aratási munkát, ha ezért a cséplést is vállalják a munkások s miután így mesterséges sztrájkot provokálnak, hazafias lelkiismeretük teljes megnyugtatóásával hozathatnak idegen nemzetiségű aratókat. A bandagazda, a népvész nagyyszerűen megrajzolt alakjai, a riadt lelkű pro- letárcsemeték szóbeli és fényképrajzai, az inségmunka fantasztikus ki- használásai mind egy-egy nélkülözhetetlen mozaik kövecskét jelentenek abban a grandiózus és szomorú képben, melyet magyar népsorsnak ne- veznek. Így megértjük az egykét, melyet oly szemforgatóan próbálnak ráolvasással gyógyítani, megérthetjük a néptehetségek elzüllesztését, az ide- genkedést azoktól a képviselőktől, akik a népi gondolatot kompromit-

tálják. S megértjük a szekták elharapózását, midőn kilencnapi inségmunka után kilencnapi családjával együtt 10 pengő áru élelmet kap egy-egy inségmunkás. Valósággal víziószerű utazást teszünk: Gyulán, hol egy áruló középosztály nehezedik rá az istenadta népre, Gyulavárin, hol a földesur nyugdíj nélkül hagyja azt a negyvenhét évig szolgáló öreg munkást, aki öt évig a ligetben hált — mert vadat őrzött s keze lába elfagyott s alig tud mozdulni; Békéscsabán, hol kiskorúak kényszerülnek — fiúk, lányok vegyest — a szőnyegszövő és baromfi feldolgozó szolgálatában havi 16-18 pengő keresetért dolgozni. Vésztőn, ahol a nyakas nép már negyvennyolcban megérezte, hogy a szabadság föld nélkül nem érték, Ujkigyóson, hol a jegyző egyszerűen ki akarja utasítani a faluból — „mert tanult embernek nem szabad betennie a lábát”, — Oros-házán és környékén, ahol éppugy megnézzük a veremlakásokat, mint a mezitlábás kán különös birodalmát, az ingyenebéd színhelyét, hol az ingyenes ebédet kapó gyermekek szülei és nagyobb testvérei elmennek az iskolába osztozkodni az ingyen élelmen, elmegyünk Makóra, melyet Tessedik-lelkületű lelkésze, *Szirbik Miklós*, a hagymatermesztés szerencsés ötletével jómódú várossá tett, átutazunk Sövényházán, hol évekig kellett harcolni a népkörért, Szentesen, hol a középosztály viszonya a paraszthoz „megdöbbentő”, Szarvason, hol *Aranykeresztes Kiss Mihály* akciója a kiszáradt juttatta a pusztuló nagybirtokot, megismerjük Hódmezővásárhely öntudatos szegényeit és a nagybirtok peremén selymőldő mandszenti robotos parasztokat. Felcsillan előttünk Mezőhegyes — pompás berendezéseivel, kényelmesen megépített szülőotthonával — a tehének számára! — és rosszul fizetett ványadt béreseivel. Megelevenedik Szeged, melynek az lett volna a hivatása, hogy irányító agrárváros legyen s ehelyett irányított bürokratafészek lett, legutóbb pedig a neobarokk kísérleti alanya, hol a kendérgyárban azt a különös ujitást hozták be, hogy négyheti próbaideig „ingyen” dolgoztatják a munkásokat, mielőtt véglegesen felvennék... S a neobarokk szellem ezt ép' oly nyugodtan elviseli, mint ahogy nyugodt lélekkel tudta mellőzni *Kálmányi Lajost*, az első folkloristát vagy a nagy poéta *Juhász Gyulát*, akinek jubileumán a nemes város az árvaházi ülnökkel képviseltette magát. (Végre azonban „a maga halottjának” tekintette). Megeleveníti Féja Géza azt a különös módot, ahogyan nálunk játszanak ezekkel a nagy és megoldatlan problémákkal. Megírja azt a munkatábor-kísérletet, melyet 1935-ben csináltak Magyarcsanádon a magyar egyetemi hallgatók. „Utjuk kellemes robinzonád volt, dereglyén jöttek, beugrottak a Maros hús hullámaiba s úgy vontatták, énekeltek, anekdotákat meséltek, tábortüzeket raktak, szalonnát piritottak, tábort ütöttek, napirendet csináltak, tábori törvényeket hoztak, egyszóval kedves *közösségesdit* játszottak. Majd a munkának is nekifohászokodtak s erre a feladatra már néhány magyarcsanádi napszámot is alkalmaztak előmunkásnak, oktatónak, de éppen az ő alkalmazásuk ásott rögtön szakadékot a gátkötő munkások és a falú közé. Egyre több munkanélküli jött a gáthoz, csöndesen és észrevétlenül leültek az árokpartra, néztek és reménykedtek, rongyosan és mezitláb, de fejükön a férfiúi s családfenntartói tekintélyt képviselő kunkalappal... Végül is valamennyien munkára jelentkeztek, de munkát már nem kaptak. Így azután az a felfogás alakult ki köztük, hogy a diákok elveszik a munkásnép elől a kenyeret.”

Ecce Hungaria! — szomorúan mondjuk mi is az iróval. A helyzetrajzot mi is őszintének és kiméretlennek érezzük, de vele együtt érezzük, hogy ellenméregről is lehet és kell is gondoskodni. Sok mindent ellenkezően kell csinálni, mint ahogy eddig csinálták. Eddig a népet mindig a

„felépitményekhez” igazították, idomították s ebben merült ki a belső politika. Ami alulról jött, azt meggátolták, ami felülről jött, az időnként forradalmat keltett. S a paraszforradalmakból nem az volt a tanulság, hogy eltüntessék a bajok okait, de az a bűnös igyekezet, hogy még jobban megnyirbálják a nép erejét. Ezért voltak nálunk félmegoldások vagy semmiféle megoldások. S ezért kell a lelkiismeretes írónak két évtizeddel a világháború után viharsarokként bemutatni Magyarországot legdusabb részét, mely pedig munkára, teremtésre volna alkalmas. A kasztokba merevedett uralkodó osztályok nem tudnak megoldást s még a konzervatív *Szekfű Gyula* is leszögezte híres választójogi cikkében, hogy katasztrófa lesz Magyarországra, ha továbbra is a középosztály tartja meg a vezető hatalmat. „A magyarságot sajátos dunavölgyi elhelyezkedésében csakis a legtisztább és legteljesebb dinamika mentheti meg. Ezt a dinamikát azonban ma a kasztokba merevedett rétegekkel s a hivatalos szellemi élet mérhetetlen hárgyúságával szemben csakis az ország haladó szellemisége és a legmélyebbre vetett néprétegek képviselik.” Komoly reformok kellenek és nemcsak az uralkodó rétegek önbiztosítása a reform köpönyege alatt, a gazdasági színvonal igaz emelése kell, komoly népművelés gazdasági népiskolákkal, népkönyvtárral, népfőiskolával, cselekvés kell a puffogó frázisok helyett, csak így lehet megoldani a Tiszavidéken, Magyarország örök viharsarkában élesen látható történelmi kérdést.

Sulyosan komoly, égetően meggyőző irás Féja Géza könyve, alkalmas arra, hogy ~~tiszta látásra tanítsa azokat is, akik eddig látván sem látták, hogy milyen jövőt vetitnek az egész magyarságra az elintézetlen történelmi problémák.~~

(Rab Imre)

B I R Á L A T O K

BYRONTÓL KASSAKIG ÉS A „SZELLEM EMBERE”-IG

Az asztalomon feküdt *Ilyés Gyula* gyönyörű Petőfije, a Petőfi mellett pedig *Maurois* Byron életrajza, amelyet, bár egy kicsit meghempergeti is a sárban a hős lordot, mégis jólesett újra átlapozni, éppen Petőfire gondolva.

Az már csak véletlen volt, hogy éppen itt feküdt egy harmadik költő, *Kassák Lajos* két legújabb könyve és egy megkezdett cikk Kassákról, aki mostanában lett ötven éves. Elég sajnálatos véletlen volt, mert bármennyire is erőltettem az évfordulón köteles és önkéntes jóakaratot, két olyan örökifjú óriás árnyékában, mint Petőfi és Byron, a mi jó öregedő kor- és kartársunk sovány alakja bizony egészen porbaesettnek látszott s a cikk bizony befejezetlen maradt.

Sajnáltam és sajnálom, hogy ez történt. Mert a mi mai irodalom-szegény életünkben és életszegény irodalmunkban valóban semmire se jutunk, ha a lángész mértékével mérünk; ügyünket, hitünket, jövőnket jobban táplálja az, ha a gyengébbekben is felkutatjuk és felbátorítjuk a bennük rejlő erőt, mintha a nemlétező és lehetetlen még-jobbat és leg-jobbat hajhásszunk. Egy kis emberséges jóakarattal, egy kis bizakodó meg-hatódással, néha mindnyájunkon sokat segíthet. Mondhatnók például a költőről: